

*Mapa współczesnego liberalizmu:
neoliberalny instytucjonalizm,
nowy liberalizm, liberalny internacjonalizm*

JACEK CZAPUTOWICZ

Przedstawiciele liberalizmu łączą przekonanie, że jednostki i grupy społeczne są funkcjonalnie zróżnicowane, w sposób niezależny definiują swoje cele oraz dążą do ich realizacji za pomocą środków politycznych. Jednostki i grupy społeczne mają różne oczekiwania odnośnie do spraw międzynarodowych. Państwa starają się realizować interesy wewnętrznych grup społecznych, przy czym decydujące znaczenie ma to, czyje interesy uznane zostają za preferencje państwa¹. Stosunki międzynarodowe ewoluują w kierunku większej moralności, wolności, dobrobytu i sprawiedliwości, a polityki międzynarodowej nie musi przenikać konflikt i przemoc. „Właściwy” system polityczny (demokracja) prowadzi do współpracy i pokoju, natomiast system „niewłaściwy” (autorytaryzm) niesie za sobą groźbę wojny. Liberalne państwa demokratyczne tworzą wzór do naśladowania dla reszty świata. Instytucje demokratyczne, odpowiedzialność władz wykonawczych przed parlamentem, wolność słowa, polityczna konkurencja i pluralizm w sferze polityki zagranicznej nakładają ograniczenia na rządy².

Badacze zaliczani do tego nurtu skupiają się na międzynarodowej ekonomii, efektywności rządów i ochronie środowiska naturalnego. Chętnie wchodzi w współpracę z innymi dyscyplinami, takimi jak socjologia, ekonomia, czy politologia porównawcza. Charakteryzuje ich spojrzenie „z dołu do góry” oraz uznanie, że polityka państwa uosabia interesy i wartości wyznawane przez obywateli, a aktorzy mają możliwość kształtowania sfery stosunków międzynarodowych.

Polityka międzynarodowa może zostać porównana do gry w pokera. Realisci utrzymują, że o wyniku gry decydują karty, czyli zasoby, będące w dyspozycji państw. Liberałowie dodają, że liczy się także sposób posługiwania się kartami przez graczy³. Wykorzystywanie potencjału rozwojowego wymaga udziału państwa w życiu międzynarodowym. Polityka państwa jest wynikiem przetargów między grupami interesów, których zasięg często wykracza poza granice. Pytają, w jaki sposób instytucje międzynarodowe wpływają na politykę zagraniczną państw oraz w jaki sposób interesy jednostek i grup

Czaputowicz społecznych są przejmowane przez państwa i stają się preferencjami w relacjach międzynarodowych.

Badania wskazują, że do stosowania paradygmatu liberalnego przyznaje się dziś 12% badaczy stosunków międzynarodowych na świecie (16% w Polsce), czyli nieco mniej niż do paradygmatu realistycznego 19% (32% w Polsce), i paradygmatu konstruktywistycznego 23% (22% w Polsce)⁴. Należy jednak pamiętać, że część tradycji liberalnej rozwija się dziś w ramach konstruktywizmu⁵. Zarazem liberalizm ciągle wywiera znaczny wpływ na politykę zagraniczną państw, zwłaszcza Stanów Zjednoczonych.

W ramach liberalizmu występuje spór między podejściem rynkowym i etycznym dotyczący natury ludzkiej. W pierwszym wypadku człowiek jest konsumentem dóbr i nieustannie dąży do ich posiadania, natomiast w drugim - dąży do wykorzystania swojego potencjału. Te dwie koncepcje człowieka dają podstawy różnym nurtom w ramach liberalnej teorii stosunków międzynarodowych⁶.

Celem niniejszego rozdziału jest przedstawienie tendencji rozwojowych w ramach współczesnego liberalizmu w stosunkach międzynarodowych. W części pierwszej zostaną przedstawione nurty w ramach liberalizmu tradycyjnego – ideacyjny (*ideational*), handlowy i republikański. Część druga zostanie poświęcona omówieniu neoliberalnego instytucjonalizmu, którego czołowym przedstawicielem jest Robert Keohane. W części trzeciej zostaną przedstawione założenia nowego liberalizmu, reprezentowanego przez Andrew Moravcsika, a także różnice między realizmem, neoliberalnym instytucjonalizmem i nowym liberalizmem. Część czwarta zostanie poświęcona liberalnemu internacjonalizmowi, którego przedstawicielami są Anne-Marie Slaughter i G. Johna Ikenberry, oraz koncepcji ewolucji światowego porządku liberalnego zaproponowanej przez tego ostatniego.

Liberalizm ideacyjny, handlowy i republikański

Nurty w ramach liberalizmu są różnie określane. Autorzy popularnego podręcznika wyodrębniają liberalizm socjologiczny, współzależności, instytucjonalny i republikański⁷. Inni badacze dzielą liberalizm na republikański, instytucjonalny i handlowy⁸. Z kolei Andrew Moravcsik, którego podział został tu przyjęty, wyróżnia liberalizm ideacyjny, handlowy i republikański⁹. Powyższe nurty wyjaśniają powstawanie preferencji państw jako wynik – odpowiednio – tożsamości społecznej, interesów ekonomicznych lub oddziaływania krajowych instytucji przedstawicielskich.

Liberalizm ideacyjny nawiązuje do myśli Johna Locke'a, który przyjmuje prymat jednostki nad państwem, istnienie praw naturalnych, wolnej woli i naturalnej równości między ludźmi. Moralną podstawą stosunków międzynarodowych jest prawo społeczeństwa do własnego rządu. Państwo odgrywa rolę służebną wobec jednostki, stoi na straży jej praw i interesów, w tym prawa do wolności. Posiada władzę tylko w takim zakresie, w jakim poszczególne osoby mu jej użyczyły¹⁰. Liberalizm ideacyjny odwołuje się także do Woodrowa Wilsona, który postulował powołanie organizacji światowej – Ligi Narodów, której celem było przewyciężenie skutków anarchii. Inny prekursor tego nurtu, Norman Angel, twierdzi, że realizacja egoistycznych interesów narodowych stanowi zagrożenie dla bezpieczeństwa zbiorowego¹¹. Na preferencje państw wpływa konfiguracja tożsamości i wartości społecznych. Decydujące znaczenie ma tożsamość narodowa, uznany za właściwy przebieg granic, kształt instytucji politycznych, prawa obywatelskie oraz zasady podziału dóbr publicznych. Źródłem konfliktów jest niezgodność między zakresem politycznego narodu a istniejącymi granicami państwa, a drogą do jego rozwiązania – samostanowienie narodów.

Liberalizm handlowy odwołuje się do myśli Adama Smitha, który wierzył w wolny rynek i oddziaływanie jego „niewidzialnej ręki”. System gospodarczy powinien uznawać prawa własności, a decyzje ekonomiczne powinny być wynikiem oddziaływania popytu i podaży i być wolne od kontroli biurokratycznej. Wymiana handlowa zachęca jednostki do wyżejonej pracy, a natura łączy ich interesy w dobro powszechne¹². Badacze zaliczani do tego nurtu dowodzą, że silna demokracja bazuje na silnej ekonomii, a dobrobyt można osiągnąć dzięki wzrostowi gospodarczemu. Preferencje państw są kształtowane przez możliwości realizacji zysków płynących z wymiany gospodarczej. Rozprzestrzenianie się działalności gospodarczej poza granice państwa służy ogólnej pomyślności ludzkości i jest najlepszym gwarantem pokoju. Zmiany w strukturze gospodarki zmieniają koszty i korzyści z transnarodowej wymiany gospodarczej oraz wywierają presję na rządy, by ułatwiać lub blokować taką wymianę. W systemie gospodarczej współzależności użycie siły i zaburzenie funkcjonowania systemu jest nieopłacalne. Krytycy wskazują jednak na występowanie wojen handlowych, których celem było przejście rynku, zwiększenie eksportu i w konsekwencji zwiększenie bogactwa kraju. Wariantem liberalizmu handlowego jest liberalizm regulacyjny, który cechuje wiara w regulacyjną rolę rynku i przekonanie, że wszelka interwencja państwa jest szkodliwa.

Liberalizm republikański koncentruje się na roli krajowych instytucji w reprezentowaniu interesów jednostek i grup społecznych

Czaputowicz oraz przekształcaniu tych interesów w preferencje państw. Sposób politycznej reprezentacji w ramach państwa determinuje, czyje preferencje będą uprzywilejowane i ostatecznie zdominują politykę państwa. Ważną rolę odgrywają praktyki polityczne, przywództwo oraz relacje między władzą ustawodawczą, wykonawczą i sądowniczą. Badacze wskazują na niebezpieczeństwo zawłaszczenia państwa przez grupy interesów lub administrację¹³. Nurt ten odwołuje się do koncepcji Immanuela Kanta, który postulował ustanowienie trwałego pokoju poprzez powołanie federacji państw demokratycznych. Państwa demokratyczne nie prowadzą ze sobą wojen, chętniej angażują się w handel międzynarodowy i współpracują w ramach instytucji międzynarodowych¹⁴. Krytycy teorii demokratycznego pokoju twierdzą jednak, że państwa demokratyczne są zwykle zamożne, co może być rzeczywistą przyczyną ich pokojowego zachowania. Korelacja między demokracją a pokojem sprawia złudne wrażenie przyczynowości¹⁵. Różnice między nurtami w ramach liberalizmu tradycyjnego zostały w sposób syntetyczny przedstawione w TABELI I.

W dalszej części rozdziału przedstawione zostaną współczesne nurty w ramach liberalizmu w stosunkach międzynarodowych: neoliberalny instytucjonalizm, nowy liberalizm i liberalny internacjonalizm.

Neoliberalny instytucjonalizm

Neoliberalny instytucjonalizm wyłonił się w latach 70. ubiegłego wieku. Debata z realizmem doprowadziła do powstania w ramach liberalizmu grupy „słabych liberałów”, którzy pod względem poglądów lokują się blisko realistów, oraz grupy „silnych liberałów”, wyrażających odrębny pogląd na funkcjonowanie stosunków międzynarodowych¹⁶. Neoliberalny instytucjonalizm należy do pierwszej grupy. Spotyka się także opinie, że nazwa „neoliberalny instytucjonalizm” jest produktem akademickiego *brandingu* oraz chęci odróżniania się od innych nurtów, zarówno liberalnych, jak i instytucjonalnych¹⁷.

Czołowym przedstawicielem tego nurtu jest Robert Keohane. Jego wczesna książka, napisana wspólnie z Josephem Nye’em, wprowadziła ważne rozróżnienie między paradygmatem państwowocentrycznym a paradygmatem transnarodowym, przydającym znaczenie aktorom niepaństwowym¹⁸. Jednak pod wpływem wydarzeń w polityce międzynarodowej lat 70., takich jak kryzys surowcowy, zawieszenie wymienialności dolara na złoto oraz wojna w Wietnamie, Keohane skoncentrował się na państwie i instytucjach międzynarodowych. Badacze twierdzą, że „punkt wyjścia jego analizy jest teraz wyraźnie realistyczny. Państwa są głównymi aktorami, system międzynarodowy jest anarchiczny,

TABELA I. *Liberalizm ideacyjny, handlowy i republikański*

	Liberalizm ideacyjny	Liberalizm handlowy	Liberalizm republikański
Wpływ na preferencje państw	Tożsamości i wartości społeczne	Interesy ekonomiczne	Krajowe instytucje przedstawicielskie
Zapewnienie pokoju	Samostanowienie narodów	Wolny handel, gospodarcza współzależność	Rozprzestrzenienie demokracji
Prekursor	John Locke	Adam Smith	Immanuel Kant

Źródło: oprac. własne

*Mapa
współczesnego
liberalizmu...*

a siła państw odgrywa dużą rolę. Silni mogą zyskać przewagę nad słabymi. Mimo to liberalny rdzeń został nienaruszony”¹⁹.

Neoliberalny instytucjonalizm opiera się na założeniach racjonalizmu i praktyczności traktując państwa jak racjonalnych egoistów działających w świecie, w którym nie ma rządu. Anarchia nie musi jednak implikować systemu polegania na sobie (*self-help*). Państwa nie są unitarne, jak utrzymują realisci, a wpływ na politykę zagraniczną mają także niepaństwowi uczestnicy stosunków międzynarodowych – organizacje międzynarodowe, przedsiębiorstwa przemysłowe i organizacje pozarządowe. Państwa dążą do kompromisu i w swoich działaniach uwzględniają interesy innych uczestników systemu. Instytucje międzynarodowe ułatwiają prowadzenie współpracy. Najważniejszy jest dobrobyt obywateli i co za tym idzie kwestie ekonomiczne i społeczne. Siła militarna jako narzędzie prowadzenia polityki ustępuje miejsca potędze gospodarczej. Ważną rolę regulatora stosunków międzynarodowych odgrywa prawo międzynarodowe.

Neoliberalny instytucjonalizm modyfikuje więc trzy podstawowe założenia realizmu. Realisci utrzymują, że samodzielne i niezależne państwa są praktycznie jedynymi aktorami w stosunkach międzynarodowych, natomiast neoliberalni instytucjoniści twierdzą, że państwa nie są aktorami w pełni samodzielnymi i niezależnymi, oraz nie są aktorami jedynymi. Ważną rolę odgrywają prywatne korporacje, banki, instytucje finansowe, wspólnoty ekspertów *et c.*, które utrzymują ze sobą kontakty przez granice. Zdaniem realistów potęgą jest najbardziej efektywnym instrumentem prowadzenia polityki międzynarodowej, a odwoływanie się do siły militarnej lub groźby jej użycia jest najbardziej efektywnym środkiem osiągnięcia celów. Zdaniem neoliberalnych instytucjonalistów w warunkach kompleksowej współzależności siła militarna ma drugorzędne znaczenie. Realisci utrzymują także, że w polityce międzynarodowej istnieje ścisła hierarchia spraw, a kwestie należące do wysokiej

Czaputowicz polityki (*high politics*), takie jak bezpieczeństwo militarne, stoją w hierarchii najwyższej. Neoliberalni instytucjonalisci głoszą z kolei, że nie ma określonej z góry hierarchii spraw, wiele różnych dziedzin i obszarów tematycznych rządzi się własnymi prawami, a kwestie należące do niskiej polityki (*low politics*), takie jak zapewnienie dobrobytu obywateli, sprawy gospodarcze i społeczne, są nie mniej ważne niż kwestie bezpieczeństwa²⁰. Różnice między realizmem a neoliberalnym instytucjonalizmem zostały pokazane w TABELI 2.

Neoliberalni instytucjonalisci twierdzą, że państwa tworzą instytucje międzynarodowe jako ramy dla wzajemnych interakcji i zredukowania prawdopodobieństwa konfliktu. Relatywnie skromne działania, takie jak ograniczanie kosztów transakcji, dostarczanie bezstronnej informacji, mobilizowanie zasobów, czy mediowanie w sporach prowadzą do przewyciężenia strukturalnych barier we współpracy i zachęcają państwa do wywiązywania się ze zobowiązań²¹. Współpraca międzynarodowa nie jest grą o sumie zerowej – decydują zyski absolutne, a nie relatywne. Nie jest najważniejsze, czy ktoś może skorzystać więcej, ale to, że wszyscy osiągną wymierne korzyści z współpracy. Do współpracy dochodzi, ponieważ państwa mają w niej wspólny interes²². Wzrost współzależności między państwami oraz nasilenie się procesów transnarodowych i integracyjnych powoduje, że siła ulega rozproszeniu. Państwa traktowane są jak partnerzy, a nie jak potencjalni wrogowie. Centralne pytanie dotyczy tego, dlaczego i w jaki sposób państwa znajdują drogę do współpracy w takich dziedzinach, jak kontrola zbrojeń, handel, komunikacja, prawa człowieka i ochrona środowiska.

Keohane i Nye dowodzą, że w stosunkach międzynarodowych występuje kompleksowa współzależność w dziedzinie politycznej, gospodarczej, społecznej i ekologicznej, która umożliwia korzystną dla wszystkich współpracę, a zarazem stwarza ryzyko konfliktu. Współzależność oznacza, że państwa są pod wpływem czynników mających swe źródła w innych państwach, a zarazem same wpływają na inne państwa. Cechą kompleksowej współzależności jest różnorodność więzów (międzyrządowe, transnarodowe i pozarządowe), brak hierarchii spraw oraz beзуżyteczność siły militarnej jako środka realizacji polityki²³. Współzależność rodzi dwa rodzaje problemów, które są rozwiązywane przez instytucje międzynarodowe. Pierwszy dotyczy nieoptymalnych rezultatów i jest przewyciężany przez współpracę międzynarodową. Drugi to zapewnienie sprawiedliwego podziału korzyści ze współpracy i zapobieganie łamaniu porozumień²⁴.

Przedmiotem zainteresowania neoliberalnego instytucjonalizmu są organizacje międzynarodowe, reżimy, instytucje oraz system globalnego zarządzania. O „liberalności” tego podejścia stanowi koncen-

TABELA 2. Założenia realizmu i neoliberalnego instytucjonalizmu

Mapa
współczesnego
liberalizmu...

	Realizm	Neoliberalny instytucjonalizm
Aktorzy	Niezależne państwa są dominującymi aktorami w stosunkach międzynarodowych	Państwa nie są w pełni niezależne, ważną rolę odgrywają aktorzy niepaństwowi (prywatne korporacje, instytucje międzynarodowe &c.)
Potęga militarna	Potęga militarna ma decydujące znaczenie	Potęga militarna ma drugorzędne znaczenie
Hierarchia spraw	Istnieje ścisła hierarchia, najwyżej stoi bezpieczeństwo militarne i kwestie należące do wysokiej polityki (<i>high politics</i>)	Hierarchia nie istnieje, celem państw jest zapewnienie dobrobytu obywateli, dominują kwestie gospodarcze i społeczne (<i>low politics</i>)

Źródło: oprac. własne

tracja na współpracy i instytucjach. Keohane był zarazem sceptyczny wobec prób łączenia liberalizmu z pokojem, dostrzegając, że otwarcie gospodarki kapitalistycznej może prowadzić do interwencji i wojen²⁵. Krytycy z pozycji realistycznych twierdzą, że neoliberalni instytucjonalści przywiązują zbyt dużą wagę do interesów, intencji i informacji, natomiast nie doceniają znaczenia rozkładu siły w systemie międzynarodowym.

Nowy liberalizm

Zasadnicze różnice między nowym liberalizmem i neoliberalnym instytucjonalizmem skłaniają niektórych badaczy do określenia tego pierwszego mianem odrębnego paradygmatu. Centralną kategorią są preferencje, czyli społeczne cele państw, kształtowane jako wypadkowa dążeń jednostek, grup społecznych i krajowych instytucji. Preferencje stanowią podstawę polityki zagranicznej. Państwo jest reprezentantem interesów grupowych, które stają się interesami narodowymi. Przywódcy muszą w polityce zagranicznej dostosowywać preferencje tak, aby uwzględniać preferencje innych państw.

Głównymi uczestnikami stosunków międzynarodowych są jednostki, zorganizowane w grupy interesów, które dążąc do realizacji swoich celów, wpływają na krajowe procesy polityczne. Działania podejmowane przez państwa odzwierciedlają konfigurację preferencji określanych w procesie z „dołu do góry”. Jednostki zorganizowane

Czaputowicz w grupy rywalizują o to, czyje interesy będą uznane za narodowe²⁶. Instytucje przedstawicielskie przekształcają preferencje aktorów społecznych na cele polityki zagranicznej państwa. Wewnątrzrajowe koalicje grup interesów, korzystające bezpośrednio lub pośrednio ze współpracy międzynarodowej, są silniej reprezentowane w procesie decyzyjnym, niż koalicje grup interesów nieodnoszące korzyści ze współpracy²⁷. Państwa realizują szczególny układ preferencji w zakresie bezpieczeństwa, dobrobytu i suwerenności, który jest określany przez najsilniejsze grupy społeczne. Jeżeli w ramach krajowego procesu politycznego inne grupy społeczne zyskają lepszą reprezentację, polityka zagraniczna państwa będzie dążyć do realizacji nowego zestawu preferencji.

Preferencje państw kształtują się w społecznym, kulturowym i gospodarczym środowisku międzynarodowym. Konfiguracja współzależnych preferencji państw może wpływać ograniczająco na możliwości realizacji celów polityki zagranicznej²⁸. Innymi słowy, to, co państwo czyni, wynika z tego, do czego dąży. Jeżeli np. państwa stosują się do norm albo gdy je łamią, czynią tak, dlatego że mają w tym swój istotny cel. Decydujące znaczenie w polityce zagranicznej państw mają zatem cele, a nie środki²⁹.

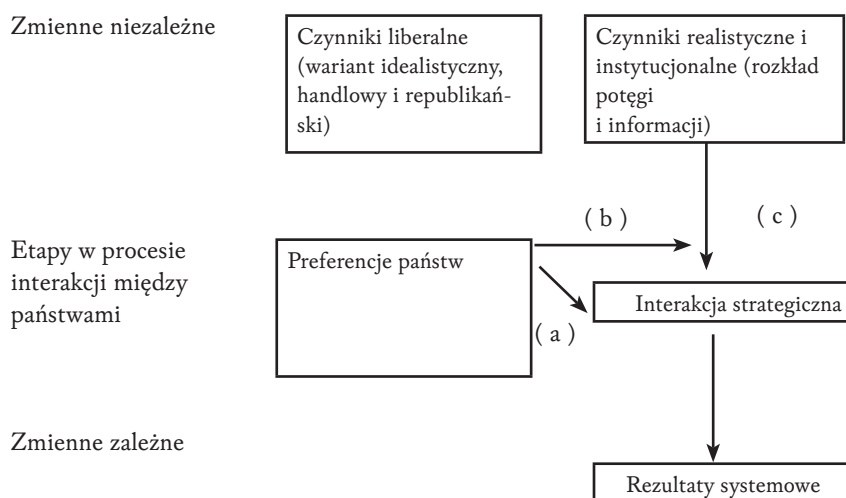
Andrew Moravcsik sformułował „naukowy” liberalny program badawczy, który ma generować ważne przewidywania odnośnie do funkcjonowania stosunków międzynarodowych. Polega on na uwzględnieniu oddziaływania preferencji grup społecznych, czyli czynników na poziomie państwa. Badany jest nie rozkład siły i zdolności, lecz rozkład preferencji państw, które są wynikiem oddziaływania historii, ideologii i wewnętrznych relacji społecznych³⁰. Zachowanie państwa na scenie międzynarodowej wyjaśnia liberalna logika powstawania preferencji, połączona z realistycznym mechanizmem negocjacji międzyrządowych (zob. RYSUNEK I).

Zachowania państwa na scenie międzynarodowej jest kształtowane w dwóch etapach. Etap pierwszy to określenie preferencji państwa, które zachodzi w wewnętrznym procesie społecznym i jest wyjaśniane przez teorie liberalne. Etap drugi to interakcja strategiczna, której istotą są negocjacje między państwami. Preferencje państw wpływają na interakcję strategiczną bezpośrednio, poprzez modyfikowanie oddziaływania czynników realistycznych (rozkładu zdolności materialnych) i instytucjonalnych (rozkładu informacji – strzałka a). W tym wypadku liberalizm może być testowany jako hipoteza monoprzyczynowa przeciwko alternatywnym wyjaśnieniom realistycznym i instytucjonalnym. Czynniki liberalne wpływają na rezultaty także pośrednio, preferencje oddziałują na relatywną siłę państw (strzałka b), która jest wynikiem albo rozkładu potęgi (realizm), albo rozkładu infor-

RYSUNEK I. *Dwuetapowy model zachowania państw*

*Mapa
współczesnego
liberalizmu...*

Źródło: A. Moravcsik, *Liberal Theories of International Relations: a Primer*, Princeton University 2010, s. 13. <http://www.princeton.edu/~amoravcs/library/primer.doc> [4.04.2016]

macji (instytucjonalizm – strzałka c). Czynniki liberalne wskazują również, które czynniki realistyczne lub instytucjonalne oddziałują na zachowanie państw. Są one zatem analitycznie ważniejsze od czynników wysuwanych przez wyjaśnienia alternatywne i bez nich uwzględnienia te ostatnie byłyby niepełne³¹.

Zdaniem Moravcsika wyjaśnienia liberalne mają znaczenie nie dlatego, że są eleganckie, czy atrakcyjne ideologicznie, lecz dlatego, że się sprawdzają. W porównaniu z wyjaśnieniami alternatywnymi liberalizm ma wysoką skuteczność określoną przez różnicę między przewidywaniami potwierdzonymi a niepotwierdzonymi³².

Krytycy wskazują, że nowy liberalizm nie wyjaśnia, w jaki sposób racjonalni aktorzy nabyli swoje preferencje na początku. Moravcsik traktuje je jako „pre-polityczne”, czyli istniejące przed wejściem jednostek w relacje polityczne. Ponadto preferencje państwa są kształtowane na poziomie wewnątrzpaństwowym, a ich maksymalizowanie zachodzi na poziomie międzynarodowym. Mogą one ulegać zmianie na skutek zmian na krajowej scenie politycznej, ale już nie na skutek zmian w systemie międzynarodowym. Moravcsik łączy więc różne logiki – racjonalistyczną logikę użyteczności oraz konstruktywistyczną logikę stosowności, jednak ich oddziaływanie jest ograniczone jedynie do sfery krajowej. Oddziaływanie norm na poziomie międzynarodowym nie jest uwzględnione, jak w wypadku

Czaputowicz konstruktywizmu, a samo potwierdzenie różnicy między polityką wewnętrzną, i polityką międzynarodową, jest sprzeczne z założeniami liberalizmu o zacieraniu się tej granicy³³. Inni zarzucają nowemu liberalizmowi, że nie wyjaśnia, w jaki sposób państwa widzą swoją pozycję w systemie międzynarodowym, która jest niezależna od sytuacji wewnętrznej i stanowiska elit, ani jak reżimy demokratyczne i instytucje międzynarodowe oddziałują na stosunki międzynarodowe³⁴.

Możemy porównać wyjaśnienia realizmu, neoliberalnego instytucjonalizmu i nowego liberalizmu funkcjonowania stosunków międzynarodowych. Realizm utrzymuje, że na politykę międzynarodową wpływa rozkład potęgi³⁵, neoliberalny instytucjonalizm, że rozkład instytucji i informacji, natomiast nowy liberalizm, że rozkład preferencji. Preferencje państw mogą się zmieniać, mimo że ich potęga i dostęp do informacji pozostają niezmiennie³⁶.

Realizm i neoliberalny instytucjonalizm przyjmują podejście „z zewnątrz do wewnątrz” (*outside-in*) uznając, że struktura systemu międzynarodowego wpływa na politykę zagraniczną państw. Nowy liberalizm preferuje podejście „z wewnątrz na zewnątrz” (*inside-out*), co oznacza, że uwarunkowania wewnętrzne determinują działania państwa na scenie międzynarodowej. Aktorami w stosunkach międzynarodowych są w ujęciu realizmu państwa, w ujęciu neoliberalnego instytucjonalizmu także instytucje międzynarodowe i organizacje pozarządowe, natomiast w ujęciu nowego liberalizmu – jednostki i wewnątrzpaństwowe grupy społeczne. Realisci strukturalni i neoliberalni instytucjonalisci utrzymują, że interesy państw są egzogenne i niezmiennie, a liberałowie, że są one endogenne i zmieniają się pod wpływem wewnętrznych grup społecznych.

Realisci i neoliberalni instytucjonalisci utrzymują, że funkcje sprawowane przez państwa w systemie międzynarodowym są podobne, natomiast nowi liberałowie, że są one zróżnicowane. Zdaniem realistów interesy państw w relacjach z innymi państwami są konfliktowe, neoliberalnych instytucjonalistów – zbieżne, natomiast nowych liberałów – ograniczane przez interesy innych państw. Różnice między powyższymi podejściami zostały w sposób syntetyczny przedstawione w TABELI 3.

Teorie Keohane’a i Moravcsika określane są niekiedy mianem Szkoły Harvardzkiej, ponieważ obaj badacze tworzyli je, pracując na tej uczelni (obecnie pracują na Uniwersytecie w Princeton). Obaj dążyli do przekształcenia liberalizmu w teorię eksplanacyjną za pomocą nomotetycznego i dedukcyjnego modelu wyjaśniania, przejmując wiele założeń od realizmu³⁷. Podkreślają różnicę między właściwą dla nauk empirycznych teorią pozytywistyczną a teorią normatywną, która jest ich zdaniem idealistyczna i utopijna. Ich wariant teorii liberalnej

TABELA 3. Porównanie założeń realizmu, neoliberalnego instytucjonalizmu i nowego liberalizmu

Mapa
współczesnego
liberalizmu...

	Realizm	Neoliberalny instytucjonalizm	Nowy liberalizm
Czynniki wpływające na politykę zagraniczną	Rozkład potęgi	Rozkład instytucji i informacji	Rozkład preferencji
Kierunek oddziaływania	<i>Outside-in</i>	<i>Outside-in</i>	<i>Inside-out</i>
Aktorzy	Państwa	Państwa, instytucje międzynarodowe, pozarządowe, <i>Źc.</i>	Jednostki i grupy społeczne
Preferencje państw	Egzogenne, niezmienne	Egzogenne, niezmienne	Endogenne, zmienne
Funkcje państw	Podobieństwo funkcjonalne	Podobieństwo funkcjonalne	Zróznicowanie funkcjonalne
Interesy w relacjach z innymi państwami	Konfliktowe	Zbieżne	Ograniczane przez interesy innych państw

Źródło: opracowanie własne

nie ma nic wspólnego z twierdzeniami, że ludzie są z gruntu dobrzy, handel w sposób konieczny prowadzi do pokoju, a postępowanie w historii ludzkości jest nieuniknione³⁸.

Krytycy twierdzą, że przedstawiciele Szkoły Harvardzkiej, przywiązani do wyjaśnienia, w którym funkcją teorii jest ustalenie związków przyczynowych, w praktyce tego nie czynią. Ich teorie funkcjonują raczej jako modele heurystyczne, stawiają określone typy pytań i dostarczają konceptualnego słownictwa do opisu rzeczywistości. W konsekwencji pomagają zidentyfikować przyczyny, jednak nie oferują pewności towarzyszącej nomotetycznemu ideałowi³⁹.

Liberalny internacjonalizm

Inaczej niż neoliberalny instytucjonalizm i nowy liberalizm, liberalny internacjonalizm nie rezygnuje z twierdzeń o charakterze normatywnym. Anne-Marie Slaughter, czołowa przedstawicielka tego nurtu (prywatnie żona Andrew Moravcsika), koncentruje się na określeniu różnic między demokracjami liberalnymi i nieliberalnymi. Prawo międzynarodowe publiczne, które tradycyjnie traktowało suwerenne państwa jako równe sobie pod względem praw i obowiązków, ulega jej zdaniem reinterpretacji i różnicuje podmioty w celach normatywnych. Państwa liberalne przestrzegają prawa międzynarodowego,

Czaputowicz natomiast państwa nieoliberalne je łamią. Rozprzestrzenienie się liberalnej demokracji będzie skutkowało ściślejszym przestrzeganiem prawa międzynarodowego.

Zdaniem Slaughter państwa liberalne są państwami zdeintegrowanymi. Instytucje władzy politycznej, ustawodawczej, wykonawczej i sędziowskiej występują w podwójnej roli – wykonawcy oraz reprezentanta jednostek i grup społecznych. Rozprzestrzenienie się gospodarczych i społecznych więzi przez granice między instytucjami i grupami społecznymi prowadzi do powstania społeczności transnarodowej. Instytucje z różnych państw koordynują ze sobą działania – sądy z sądami, władza wykonawcza z sądami, sądy z legislaturą, legislatura z legislaturą. Instytucje te przekraczając zakres poszczególnych państw bronią interesów określonego zbioru jednostek lub grup w ramach społeczności transnarodowej. Wspólnota państw liberalnych jest rodzajem transnarodowej wspólnoty politycznej. Państwo zdeintegrowane ciągle pozostaje państwem, funkcjonuje już jednak jako konstelacja instytucji politycznych związanych terytorium, historią i kulturą⁴⁰.

Cechą podejścia Slaughter jest przeniesienie zainteresowania z państw narodowych na transnarodowość. Badaczka proponuje odejście od Wilsonowskiego pojęcia państw narodowych jako motorów zmiany i od marzeń o potężnych instytucjach rządu światowego. Jej zdaniem prawa człowieka stały się w XX wieku ważniejsze od praw narodów i zasady samostanowienia. Cechą powstającego systemu globalnego zarządzania jest pogłębianie transnarodowej współpracy, rozwijanie nieformalnych sieci i współpracy przez granice oraz budowanie przez państwa liberalne formalnych instytucji. Hegemonia i hierarchiczne zarządzanie poprzez rządy ustępuje zarządzaniu „spłaszczonemu”, w którym istotną rolę odgrywa społeczeństwo obywatelskie⁴¹.

Liberalizm postrzegany jest także jako teoria międzynarodowego porządku instytucjonalnego. John G. Ruggie utrzymuje, że powołany przez Stany Zjednoczone porządek instytucjonalny ma postać „zakorzonego liberalizmu”⁴². Z kolei zdaniem Johna Ikenberry’ego liberalny charakter porządku oznacza, że normy, zasady i instytucje nakładają ograniczenia na władzę⁴³. Porządek ten w ostatnim wieku nie jest jednak zakorzeniony w stałych zasadach i praktykach. Różne aspekty liberalizmu to wolny handel, wspólne rozwiązywanie problemów, instytucje międzynarodowe, wspólnota demokratyczna, bezpieczeństwo zbiorowe, suwerenność dzielona i rządy prawa. Na przestrzeni ostatniego wieku aspekty te występowały w różnych kombinacjach i proporcjach⁴⁴.

Ikenberry zidentyfikował trzy modele liberalnego porządku międzynarodowego, nazywając je wersjami 1.0, 2.0. oraz 3.0. Wersja 1.0,

która powstała bezpośrednio po I wojnie światowej, odwołuje się do koncepcji Woodrowa Wilsona. Główne jej założenia to pogłębiająca się współzależność oraz dążenie do budowy takiego porządku międzynarodowego, który wzmacnia normy suwerenności i nieingerencji w sprawy wewnętrzne państw. Celem miało być powstanie „jednego świata”, w którym państwa współpracują ze sobą dla zapewnienia pokoju. Po II wojnie światowej Stany Zjednoczone utworzyły liberalny porządek międzynarodowy w wersji 2.0. W czasie zimnej wojny wzrosła współzależność w świecie kapitalistycznym. Pojęcie suwerenności zostało zniuansowane, państwa uzyskały „licencję” na interwencję w wewnętrzne sprawy tych z nich, które sprawiały zagrożenie dla sąsiadów i ludności własnej. Liberalny porządek międzynarodowy w wersji 3.0 nie jest jeszcze ostatecznie zdefiniowany. Stany Zjednoczone tracą pozycję hegemonu, a wzrost współzależności prowadzi do dalszej erozji suwerenności państwa i realokacji źródeł władzy w skali globalnej. System post-hegemonistyczny będzie mniej zhierarchizowany, a społeczność międzynarodowa będzie rościć sobie prawo do interweniowania w obronie praw człowieka. Liberalizm 3.0 jest więc w pewnym sensie odwróceniem liberalizmu 1.0 okresu Woodrowa Wilsona, który opierał się na suwerenności państw narodowych⁴⁵.

Powyższe wersje liberalizmu różnią się według: 1. zakresu uczestnictwa, czyli obszaru, na którym porządek liberalny występuje; 2. suwerenności, która określa, w jakich dziedzinach i w jakim zakresie państwa sprawują władzę najwyższą, a w jakim są związane porozumieniami z innymi państwami; 3. równości, określającej występowanie hierarchii w ramach porządku międzynarodowego, przy czym im mniejsza hierarchia, tym większa równość i możliwość funkcjonalnej dyferencjacji; 4. rządów prawa, określających poziom, w jakim uzgodnione normy wpływają na funkcjonowanie systemu; oraz 5. zakresu domeny polityki międzynarodowej, która może obejmować kwestie bezpieczeństwa i handlu, lub także kwestie społeczne, gospodarcze i prawa człowieka⁴⁶. Założenia liberalnego porządku międzynarodowego w poszczególnych wariantach zostały przedstawione w sposób syntetyczny w TABELI 4.

Slaughter i Ikenberry postulują zbudowanie liberalnego porządku międzynarodowego pod przywództwem Stanów Zjednoczonych. Ich zdaniem zaangażowanie USA w świecie powinna cechować wielowymiarowość, na którą składa się zdolność do stosowania różnych narzędzi w różnych sytuacjach, zintegrowanie „twardej” siły przymusu i „miękkiej” siły przyciągania, budowanie relacji z innymi państwami na podstawie wspólnych interesów oraz szybka reakcja na niespodziewane wydarzenia. Naczelnym celem powinno być zbudowanie „świata wolności pod rządami prawa”⁴⁷.

*Mapa
współczesnego
liberalizmu...*

TABELA 4. *Warianty liberalnego porządku międzynarodowego*

	Liberalizm 1.0	Liberalizm 2.0	Liberalizm 3.0
Zakres uczestnictwa	Członkostwo uniwersalne, niezwiązane z występowaniem reżimu i jego charakterem	Zachodni system bezpieczeństwa i gospodarki	Zakres uniwersalny, wzrost członkostwa państw nie-zachodnich w globalnych instytucjach zarządzania
Suwerenność	Westfalska, określana w kategoriach prawa międzynarodowego potwierdzającego niezależność państw i zasadę nieinterwencji	Westfalska zmodyfikowana, państwa akceptują ograniczenie prawnej niezależności by uzyskać większe możliwości działania	Post-westfalska, wzrost roli reżimów w dziedzinie gospodarczej i bezpieczeństwa
Równość	Płaska hierarchia w sferze polityki	Porządek hierarchiczny, oparty na relacjach typu patron-klient z możliwością wyrażenia głosu, sprawujące hegemonię Stany Zjednoczone dostarczają dóbr publicznych	Post-hegemoniczna hierarchia, ugrupowania głównych państw kontrolują instytucje zarządzania
Rządy prawa	Zasady i normy oddziałują jako prawo międzynarodowe, wzmocnione przez moralny przymus i światową opinią publiczną	Gęste relacje międzyrządowe, normy i instytucje wzmocnione przez zasadę wzajemności	System oparty na zasadach, rozszerzany na coraz to nowe dziedziny współpracy
Domena polityki międzynarodowej	Wąska, ograniczona do wolnego handlu i bezpieczeństwa zbiorowego	Rozszerzona, obejmuje także regulacje w sferze ekonomicznej i praw człowieka	Dalsze rozszerzenie domeny polityki

Źródło: G. J. Ikenberry, „Liberal internationalism 3.0: America and the Dilemmas of Liberal World Order”, *Perspectives on Politics*, t. 7, nr 1, 2009, s. 74.

Liberalny internacjonalizm jest krytykowany za „esencjonalizm” w traktowaniu państw, bezkrytyczne podejście do demokracji, oraz niezdolność do uznania, że państwa nie są stale liberalne lub nieliberalne. Takie państwa jak Chile, Argentyna czy Południowa Afryka zmieniają co jakiś czas swój ustrój z autorytarnego na demokratyczny i odwrotnie⁴⁸. Nie jest także oczywiste, że państwa liberalne częściej przestrzegają prawa międzynarodowego niż państwa nieliberalne. Czasami angażują się militarnie w obronie norm, co jest pogwałceniem zakazu użycia siły w stosunkach międzynarodowych.

Kryterium oceny teorii powinna być zdolność do wyjaśnienia zjawisk w stosunkach międzynarodowych. Siłą liberalizmu jest więc nie atrakcyjność ideologiczna, czy elegancja, lecz dostarczanie lepszych wyjaśnień niż teorie alternatywne. Mimo utraty liczby zwolenników, zwłaszcza na rzecz konstruktywizmu, liberalizm pozostaje dziś ważną teorią stosunków międzynarodowych.

Poszczególne nurty w ramach liberalizmu tradycyjnego przyjmują różne założenia odnośnie do natury aktorów społecznych, roli państwa oraz dynamiki systemu międzynarodowego. Liberalizm ideacyjny głosi, że preferencje państw odzwierciedlają tożsamości społeczne, liberalizm handlowy podkreśla znaczenie interesów ekonomicznych, natomiast liberalizm republikański uznaje za zasadniczy wpływ krajowych instytucji przedstawicielskich.

W ostatnich kilku dekadach wyodrębniły się neoliberalny instytucjonalizm i nowy liberalizm, określane czasami mianem Szkoły Harwardzkiej, oraz liberalny internacjonalizm. Dwa pierwsze nurty dążą do osadzenia teorii liberalnej na naukowej podstawie poprzez przyznanie jej charakteru empirycznego i zakorzenienie w testowalnych hipotezach. W przypadku neoliberalnego instytucjonalizmu zasadniczy udział w wyjaśnieniu mają instytucje międzynarodowe i rozkład informacji, natomiast w przypadku nowego liberalizmu czynnikiem sprawczym zachowania państw na scenie międzynarodowej są preferencje. Liberalny internacjonalizm różni się od Szkoły Harwardzkiej tym, że nie eksponuje metodologicznego przywiązania do ideału nomotetycznego i rozwoju generalizacji przyczynowych. Proponuje pewien sposób myślenia o porządku międzynarodowym dzięki wprowadzeniu określonych koncepcji i słownictwa. Jest normatywny, koncentruje się na zaleceniach dla polityki zagranicznej państwa, wywiera znaczny wpływ na politykę zagraniczną Stanów Zjednoczonych.

Krytycy twierdzą, że liberalizm nie ma własnej wewnętrznej logiki, a jest jedynie zespołem niepowiązanych ze sobą zmiennych niezależnych, takich jak prawo międzynarodowe, współzależność i zbiorowe bezpieczeństwo, które mają prowadzić do współpracy międzynarodowej, postępu i pokoju, jednak nie zachodzi między tymi zmiennymi korelacja. Liberalny staje się każdy argument, który dezagreguje państwo na jednostki, grupy i instytucje rywalizujące o kontrolę nad nim, oraz każda teoria, która prezentuje politykę wewnętrzną jako czynnik sprawczy w stosunkach międzynarodowych. W pierwszym przypadku liberalizm przywłaszcza wszystkie zmienne niezależne, które mogą wyjaśnić wzrost współpracy międzynarodowej, czy to

Czaputowicz poprzez oddziaływanie organizacji międzynarodowych, instytucji demokratycznych, czy też gospodarczej współzależności. W drugim przypadku za liberalną jest uznawana każda teoria, która włącza politykę wewnętrzną. W konsekwencji jedynie niewielu badaczy mogłoby się określić jako nie-liberałowie⁴⁹.

Inni zwracają uwagę, że przedstawiciele liberalizmu w stosunkach międzynarodowych nie używają teorii do wyjaśnienia relacji przyczynowych, lecz traktują ją jako model heurystyczny. W tym wypadku teoria definiuje problem, dostarcza konceptualnego słownictwa oraz ram, za pomocą których można badać dane zagadnienie. Orientuje badanie w kierunku określonych warunków wstępnych, mechanizmów i aktorów. Wobec braku generalizacji przyczynowych wybór tematu i używane słownictwo nabierają ciężaru wyjaśniającego. Biorąc pod uwagę skomplikowanie stosunków międzynarodowych i słabość wyjaśnień alternatywnych, nie jest to wcale mało.

PRZYPISY

1. A. Moravcsik, „The New Liberalism”, [w:] Ch. Reus-Smit, D. Snidal [red.], *The Oxford Handbook of International Relations*, Oxford University Press, Oxford 2008, s. 236–240.
2. M.W. Doyle, „Liberalism and World Politics”, *American Political Science Review* 1986, t. 80, nr 4, s. 1151–1163.
3. J.S. Nye, *Understanding International Conflicts. An Introduction to Theory and history*, wyd. 6, Longman, New York 2007, s. 38. A. Wojciuk, *Dylemat potęgi. Praktyczna teoria stosunków międzynarodowych*, Wydawnictwa Uniwersytetu Warszawskiego, Warszawa 2010, s. 85–86.
4. J. Czaputowicz, K. Ławniczak, *Ankieta Teaching, Research and International Policy 2014 w Polsce. Raport z badań*, Wydział Dziennikarstwa i Nauk Politycznych UW, Warszawa, s. 16, 69. Przykłady stosowania paradygmatu liberalnego przez polskich badaczy zob. J. Czaputowicz, K. Ławniczak, A. Wojciuk, *Nauka o stosunkach międzynarodowych i studia europejskie w Polsce*, Wydawnictwo Naukowe SCHOLAR, Warszawa 2015, s. 99–100.
5. Niektórzy badacze wyróżniają w ramach liberalizmu nurt racjonalistyczny i konstruktywistyczny. Zob. D. Panke, T. Risse, „Liberalism”, [w:] T. Dunne, M. Kurki, S. Smith, *International Relations Theories*, Oxford University Press, Oxford 2007, s. 89–108.
6. S. Burchill, „Liberalizm”, [w:] S. Burchill, R. Devetak, A. Linklater, M. Paterson, Ch. Reus-Smit, J. True, *Teorie stosunków międzynarodowych*, tłum. P. Frankowski, Książka i Wiedza, Warszawa 2006, s. 46–47.
7. R. Jackson, G. Sørensen, *Wprowadzenie do stosunków międzynarodowych. Teorie i kierunki badawcze*, Wydawnictwo Uniwersytetu Jagiellońskiego, Kraków 2006, s. 111–131.
8. R.O. Keohane, J.S. Nye Jr., „Neorealizm i Neoliberalizm”, *World Politics*, nr 2, 1988, s. 246.
9. A. Moravcsik, „The New Liberalism”, [w:] Ch. Reus-Smit, D. Snidal [red.], *The Oxford Handbook of International Relations*, Oxford University Press, Oxford 2008, s. 240–246.

10. J. Locke, *Dwa traktaty o rządzie*, tłum. Z. Rau, tłum. przejrzał A. Czarnota, Wydawnictwo Naukowe PWN, Warszawa 1992, s. 287, L. Ward, „Locke on the Moral Basis of International Relations”, *American Journal of Political Science* 2006, t. 50, nr 3, s. 691–705.
11. N. Angel, *The Great Illusion, A Study of Relation of Military Power in Nations to their Economic and Social Advantage*, London 1913. Zob. szerzej: J. Sadłocha, *Krytyczna analiza kategorii interesu w teorii stosunków międzynarodowych*, Wydawnictwo Uniwersytetu Wrocławskiego, Warszawa 2015, s. 103–108.
12. A. Smith, *Badania nad naturą i przyczynami bogacenia się narodów*, t. 1, tłum. G. Wolff, Z. Sadowski, PWN, Warszawa 1954, s. 9–24.
13. A. Moravcsik, „Liberal International Relations Theory: A Scientific Assessment”, [w:] C. Elman, M.F. Elman [red.], *Progress in International Relations Theory: Apprising the Field*, MIT Press, Cambridge 2002, s. 167–177.
14. Zob. szerzej: J. Czaputowicz, *Bezpieczeństwo międzynarodowe. Współczesne koncepcje*, Wydawnictwo Naukowe PWN, Warszawa 2012, s. 137–143.
15. C. Navari, „Liberalism”, [w:] Paul D. Williams [red.], *Security Studies: An Introduction*, Routledge, London and New York 2008, s. 37.
16. R. Jackson, G. Sørensen, *Wprowadzenie do stosunków międzynarodowych...*, s. 132–142.
17. A. A. Stein, „Neoliberal Institutionalism”, [w:] *The Oxford Handbook of International Relations*, Oxford University Press, Oxford 2009, s. 202.
18. R. O. Keohane, J. Nye [red.], *Transnational Relations and World Politics*, Harvard University Press, Cambridge 1971.
19. R. Jackson, G. Sørensen, op. cit., s. 135.
20. R.O. Keohane, J. Nye, *Power and Interdependence...*, s. 23–37. Por. M. Spinder, „Interdependence”, [w:] S. Schieder, M. Spinder, *Theories of International Relations*, tłum. A. Skinner, Routledge, London and New York 2014, s. 61.
21. R. O. Keohane, „Institutional Theory and the Realist Challenge After the Cold War”, [w:] *Neorealism and Neoliberalism. The Contemporary Debate*, David A. Baldwin [red.], New York 1993, Columbia University Press, s. 272, K.W. Abbott, „Enriching Rational Choice Institutionalism for the Study of International Law”, *University of Illinois Law Review*, 2008, nr 1, s. 6.
22. R. O. Keohane, Lisa L. Martin, „The Promise of Institutional Theory”, *International Security* t. 20, nr 1, 1995, s. 39.
23. R.O. Keohane, J. Nye, *Power and Interdependence: World Politics in Transition*, wydanie 2, Boston 1987.
24. F. Schimmelfennig, „Liberal Intergovernmentalism”, [w:] A. Wiener, Th. Dietz [red.], *European Integration Theory*, Oxford University Press, Oxford 2004, s. 76–78.
25. R. O. Keohane, „Moral Commitment and Liberal Approaches to World Politics”, [w:] E. Hovden, E. Keene [red.], *The globalization of liberalism*, Palgrave, New York 2002, s. 16–20. R. O. Keohane, „International Liberalism Reconsidered”, [w:] J. Dunne [red.], *The Economic Limits to Modern Politics*, Cambridge University Press, Cambridge 1990, s. 165–194. Krytykę tego podejścia zob.: B. E. Harcourt, *The Illusion of Free Markets. Punishment and the Myth of Natural Order*, Harvard University Press, Cambridge 2012.
26. B.C. Rathbun, „Is Anybody Not an (International Relations) Liberal?”, *Security Studies*, t. 19, 2010, s. 10–11.
27. A. Moravcsik, „Liberal Theories of International Law”, [w:] J. L. Dunoff, M. A. Pollack [red.], *International Perspectives on International Law and International*

- Relations. The State of the Art*, Cambridge University Press, Cambridge 2013, s. 87.
28. A. Moravcsik, „Taking Preferences Seriously A Liberal Theory of International Politics”, *International Organization* 1997, Vol. 51, Issue 4, s. 516–520.
  29. A. Moravcsik, „«Wahn, Wahn, Überall Wahn», A reply to Jahn’s critique of liberal internationalism”, *International Theory*, t. 2, nr 1, 2010, s. 113.
  30. M. Kozub-Karkut, „Liberalizm, charakterystyka teorii w świetle założeń A. Moravcsika”, [w:] E. Stadtmüller, Ł. Fijałkowski [red.], *Normy, wartości i instytucje we współczesnych stosunkach międzynarodowych*, t.I, Wydawnictwo Rambler, Warszawa 2015, s. 71–71.
  31. A. Moravcsik, *Liberal Theories of International Relations: a Primer*, Princeton University 2010, s. 13. <http://www.princeton.edu/~amoravcs/library/primer.doc> [dostęp: 4.04.2016 r.].
  32. A. Moravcsik, *Liberal International Relations Theory...*
  33. B.C. Rathbun, *Is Anybody...*, s. 19.
  34. G. Simpson, „The Ethics of the New Liberalism”, [w:] *The Oxford Handbook of International Relations*, Oxford University Press, Oxford 2009, s. 257–258.
  35. Zob. szerzej J. Czaputowicz, „Mapa współczesnego realizmu: realizm klasyczny, neorealizm, realizm neoklasyczny”, [w:] E. Halizak, J. Czaputowicz, *Teoria realizmu w nauce o stosunkach międzynarodowych. Założenia i zastosowania badawcze*, Rambler, Warszawa 2014, s. 25–41.
  36. A. Moravcsik, *Taking Preferences Seriously...*, s. 536–537.
  37. A. R. C. Humphreys, „What should we expect of a liberal explanatory theory?”, *Journal of International Political Theory*, t. 8, nr 1–2, 2012, s. 25.
  38. R. O. Keohane, *Power and Governance in a Partially Globalised World*, Routledge, London 2002, s. 3.
  39. A. R. C. Humphreys, *What should we expect...*, s. 26.
  40. A.-M. Slaughter, „International Law in a World of Liberal States”, *European Journal of International Law*, t. 6, 1993, s. 534–535. <http://www.ejil.org/pdfs/6/1/1310.pdf> [5.04.2016].
  41. A.-M. Slaughter, „The liberal agenda for peace: international relations theory and the future of the United Nations”, *Transnational Law and Contemporary Problems*, t. 4, 1994, s. 377–419, Zob. także A.-M. Slaughter, *A New World Order*, Princeton University Press, Princeton 2004.
  42. J.G. Ruggie, *Winning the Peace: America and World Order in the New Era*, Columbia University Press, New York 1996, s. 135–156.
  43. G.J. Ikenberry, *After Victory: Institutions, Strategic Restraint, and the Rebuilding of Order after Major Wars*, Princeton University Press, Princeton 2001. J. L. Richardson, The Ethics of Neoliberal Institutionalism, [w:] *The Oxford Handbook of International Relations*, Oxford University Press, Oxford 2009, s. 224–225.
  44. G.J. Ikenberry, „Liberal internationalism 3.0: America and the Dilemmas of Liberal World Order”, *Perspectives on Politics*, t. 7, nr 1, 2009, s. 71. Zob. szerzej: G.J. Ikenberry, *Liberal Leviathan: The Origins, Crisis, and Transformation of the American World Order*, Princeton University Press, Princeton 2011.
  45. G.J. Ikenberry, *Liberal internationalism 3.0...*, s. 71–72.
  46. Ibidem, s. 72–73.
  47. G.J. Ikenberry, A.-M. Slaughter, *Forging a World of Liberty under Law: US National Security in the 12th Century*, Final Report of the Princeton Project on National Security, Woodrow Wilson School of Public and International Affairs, Princeton University, Princeton 2006, s. 17–18. <http://www.world-governance>.

org/IMG/pdf_o8o_Forging_a_world_of_liberty_under_law.pdf [5.04.2016].
O zaakceptowaniu powyższych rekomendacji przez administrację USA może świadczyć mianowane Anne-Marie Slaughter dyrektorem departamentu planowania polityki w Sekretariacie Stanu kierowanym przez Hilary Clinton.

48. H.H. Koh, „Why Do Nations Obey International Law”, *Yale Law Review*, t. 106, 1995, s. 2650.

49. B.C. Rathbun, *Is Anybody...*, s. 4, 16.

*Mapa
współczesnego
liberalizmu...*